

Šiame numery:

Kai ir tautiniai šokiai virsta tik sovietiniais.
Rašytojas Jurgis Jankus apie lietuvių ir žydų santykius.
Šimto metų gyvenimas: dailininkas Adomas Varnas pasakoja.
Vincas Kazoko 60 metų sukaktis ir eilėraščiai.
Dailininkui Viktorui Vizgirdai 75 metai.
Netekome laisvės kovų istoriko pulk. Kazio Ališausko.

Kertinė Parastė

Kai ir tautiniai šokiai virsta tik sovietiniais

Lig šiol partiniai pareigūnai ir jų patikėtiniai Lietuvoje vis mėgdavo deklamuoti, kalbėdami apie kultūros sritį, jog čia reikia vadovautis formule: socialistinis turinys ir tautinė forma. Dabar, atrodo, jau ne to socialistinio turinio, juo labiau tos tautinės formos nebėra. Viską pakeitė žodis *sovietinis*. Žinoma, partijos taktika ir tikslai buvo ir yra tie patys. Keičiami tik žodžiai, už kurių slepiasi ta pati pastanga. Dabar linksniojamas žodis *sovietinis (tarybinis)*. O ateityje gal ir visai nuogai *sovietinis* bus pakeistas tikroju, šią pastangą labiausiai atitinkančiu žodžiu, būtent — *rusiškas*. Bolševikiniam tautų suniveliavimo procese, arba kaip partiniame žodyne sakoma „tautų suartėjimo procese“, visi tautiniai bruožai turi išnykti kažkokioje blogo skonio mišrainėje. Ir jeigu dar ką nors šiame patiekale ir būtų galima rasti, tai tas spigutis tegali būti jau tik *rusiškas*.

Tik pažūrėkim, kas beliko iš mūsų lietuviškųjų tautinių rūbų. Ir ne tik iš mūsų, bet ir iš kitų rusų pavertusių tautų. Jie taip „sustilizuojami“, kad šimtmečiais susiklosčiusių elementų rūbuose visai nebėra. Šiaip jau, stilizavimas nėra blogybė, jeigu jis yra atremtas į gilią etnografinę ir liaudies meno studiją. Bet kas šiandien daroma su mūsų tautiniais rūbais Lietuvoje, yra tik siaubingas jų darymas išgalvotom keisčiausiom geometrinėmis išmonėmis, nieko bendro neturinčiom su mūsų liaudies menu. Merginų galvos papuošalai vėl tokie, jog jie gali būti lygiai kokio kniaziaus ar caricos vainikas, arba apamai niekas. I taip aprengtą lietuvaitę tiesiog galima žiūrėti: su visais tais išgalvotiniais rūbais ir galvos katilniais papuošalais ji darosi panaši į užgavėnių karnavalo morę. Šiaip yra niveliuojamas tautos

KALTINIMAI IR APSIKALTINIMAI

JURGIS JANKUS

Mielas Kazy,

Per pastaruosius metus ir praėjusią vasarą mūsų spaudoje ir susirinkimuose buvo labai gyvas svarstymas žydų klausimo. Mane kiek stebino ir tebestebina tų svarstymų du momentai: kad Lietuvoje buvo neapykanta žydams ir kad mūsų tauta kalta už masinį žydų naikinimą Lietuvoje. Darosi kartais net liūdna, kai tuos kaltinimus meta vėliau gimę, anų laikų nepažinę, ir, atrodo, net nepasistengę pažinti, jau čia mokslus išėję ir mokslo titulais įsigiję jauni žmonės.

Dėl pirmojo kaltinimo, Kazy, lengva susimaišyti visiems, kurie nesugeba įsigilinti į ano meto mūsų krašto socialinio bendravimo struktūrą. Didžiama suėjimų turėjo religinė atspalvė: vestuvės, krikštynos, laidotuvės, atlaidai. Ir net visos visuomeninės susigrupavimas ejo ne tiek tautybių, kiek religijų skirtingumu. Lietuvis, dėl geresnės tarnybos perėjęs į pravoslavus, buvo laikomas tapęs rusu ir tuoj išskiriamas iš savo bendruomenės, o žydai ar žydė, perėję į katalikų tikėjimą, žydų bendruomenės būdavo smerkte pasmerkti. Tuos du atvejus miniu, kad man beaugant vienas kitas tokių atsitikimų buvo čia pat pašonėj, ir visos kalbos apie juos tebėra gyvos atminty. Kai mano paties motina, dar būdama jauna, mokėsi Baisiogoje pas Briedienę siūti, pas tą pačią Briedienę mokėsi ir į katalikės perėjusi žydai.

ne būdingais bruožais. Tik šiuo atveju džiaugsmą drumsčia ir rūpestis, kai ordinas teikiamas už *tarybinę (sovietinę) choreografiją*.

Marc Chagall Baltasis Kručikšas (Chicago Memo Institutas)
Aplė Nukryžiuotąjį čia panikėsi šurmuliu sukasi kone kosminė maišatis. Kairėje pasirodo raudonos vėlavos ir ginkluoti raudonarmiečiai. Dešinėje viršum degančios šventyklos plevėsuoja vėlavos, viena iš jų — geltona, žalia, raudona.

Ji pas Briedienę ir gyvenusi, o viena net į miestelį bijojusi iš-eiti, kad žydai nepasigautų. Ir tas tikrai nėjo iš kokios neapykantos, bet iš noro neprarasti savo. Ar ir mūsų laikais panašaus jausmo nepergyvenam dėl vedybų su svetimais. Žydams irgi buvo sunku, kad jų mergaitė nuėjo pas „gokus“.

Iš visų suėjimų viešausios buvo vestuvės. I jas eidavo ne vien kvietiniai, bet visi, kas tik noro turėjo, nors iš tikrųjų į jas rinkdavosi tik pagal religijas: katalikų — katalikai, evangelikų — evangelikai, pravoslavų — pravoslavai, žydų — žydai. Kartais ateidavo ir kiti, bet tik iš tolo, tik pažūrėti, neįsiskandavo į bendrą sriautą. O žydams maišytis tarp ne žydų buvo dar ir kita, grynai religinė kliūtis — tai košer. Iš vaikystės labai gerai atsimenu, kai gana turtinga kaimynė šnekėjo motinai, kad į dukters vestuves norėtų pasikviesti Kaplaną, mūsų apylinkės turtingiausią miško pirkli, bet negalinti, nes jis nesės prie to paties stalo. „Viskas, ką mes valgom ir iš ko valgom, yra ne košer“. Toji siena tarp religijų ir neleidė arčiau žmonėms susibendrauti, bet tai nebuvo kokia neapykanta, o tik skirtingos gyvenimo taisyklės.

Seniau amatininkai buvo žydai, bet mano atminimu didelė daugumą amatų jau buvo perėmę lietuviai. Pirmiausia bene būsi išnykę žydai kaimų siuvėjai, kurie seniau eidavo siūti per namus. Dar net atsimenu, kai mūsų apylinkėje atsirado lietuvis siuvėjas, kurį visi vadino Kriaučiuku. Toks jaunas, žvalus. Visi apsidžiaugė. Ne dėl to, kad lietuvis. Tada tautybėmis skirstymosi

Marc Chagall Besimeldžiantis Žydas (Chicago Memo Institutas)

Spausdindami čia rašytojo Jurgio Jankaus lietuviškai žydiškos temos straipsnį, jį palitruojame Lietuvoje gimusių ar su Lietuva bei lietuviams kokių nors kontaktų turėjusių žydų dailininkų darbais. Vitebske (Rusijoje) gimusio Marc Chagall'o vardas yra tarp pačių rinktiniausių dabarties dailininkų. Gausiose jo monografijsė ir biografijsė vis neaplenkiamas faktas, kad 1922 m. iš bolševikinės Rusijos jam pasitraukti padėjęs nepriklausomos Lietuvos pasiuntinys Maskvoje poetas Jurgis Baltrušaitis: jo iniciatyva buvo surengta Kaune Chagall'o darbų paroda; Baltrušaitis rūpėsiu buvo gautas leidimas nuvykti dailininkui į Kauną, į parodos atidarymą. Žinoma, iš Kauno Rusijon Chagall'as jau negrėjo, o patraukė į Vakarų Europą, į Paryžių.

savoka kaimė dar labai tebuvo lietuviui. To, žinoma, irgi nedavė. Džiaugėsi, kad nebus vargo su valgymu. Iš tikrųjų, rodos, dar niekas neaprašė, kiek šeiminkės turėjo vargo, kai šeiminkas savaitei kitai parveždavo žydą siuvėją į namus. Dėl to į namus einą siuvėjai pirmieji ir pranyko. Manau, kad to pakitimo ir patys žydai nelabai tepajuto. Vėliau žmonijai apšvietai kylant, ir lietuviui ėmė eiti į visokias verslo sritis. Būtų juokina, jeigu kas sakytų, kad jie ėjo į amatus, į prekybą iš neapykantos žydams. Ne, jie ėjo tik geresnio pragyvenimo įsiekimui. Juk ir čia vadinamų dypukų daugumas vaikų neliko prie eilinių darbų fabrikuose, bet ėjo mokslus ir visiškai kitaip įsikūrė. Niekam nė į galvą neateina tvirtinti, kad jie tą padarė iš neapykantos amerikiečiams. Kai kuriose ekonominio gyvenimo srityse, ypač prekyboje, žydai iš pradžių visiškai dominavo. Pradėjus ir lietuviams domėtis prekyba, žinoma, atsirado baimė konkurencijos ir kartu mėginimas išsilaikyti savo pozicijose. Tai normali kiekvieno krašto ekonominio gyvenimo eiga. Savotiška kasdieninė kova. Kaune didžiosios gatvės daugumas namų buvo žydų nuosavybė. Apatiniuose aukštuose buvo didesnės ar mažesnės krautuvės. Jeigu kuri krautuvė užsidarydavo, tuščią patalpą teišnuomodavo tik žydai. Lietuviui buvo nepaprastai sunku įsisprauti. Bet ir tai atsiradavo žydų, kurie išnuomodavo patalpą savo

vardu, o paskui pernuomodavo lietuviui. To, žinoma, irgi nedavė. Džiaugėsi, kad nebus vargo su valgymu. Iš tikrųjų, rodos, dar niekas neaprašė, kiek šeiminkės turėjo vargo, kai šeiminkas savaitei kitai parveždavo žydą siuvėją į namus. Dėl to į namus einą siuvėjai pirmieji ir pranyko. Manau, kad to pakitimo ir patys žydai nelabai tepajuto. Vėliau žmonijai apšvietai kylant, ir lietuviui ėmė eiti į visokias verslo sritis. Būtų juokina, jeigu kas sakytų, kad jie ėjo į amatus, į prekybą iš neapykantos žydams. Ne, jie ėjo tik geresnio pragyvenimo įsiekimui. Juk ir čia vadinamų dypukų daugumas vaikų neliko prie eilinių darbų fabrikuose, bet ėjo mokslus ir visiškai kitaip įsikūrė. Niekam nė į galvą neateina tvirtinti, kad jie tą padarė iš neapykantos amerikiečiams. Kai kuriose ekonominio gyvenimo srityse, ypač prekyboje, žydai iš pradžių visiškai dominavo. Pradėjus ir lietuviams domėtis prekyba, žinoma, atsirado baimė konkurencijos ir kartu mėginimas išsilaikyti savo pozicijose. Tai normali kiekvieno krašto ekonominio gyvenimo eiga. Savotiška kasdieninė kova. Kaune didžiosios gatvės daugumas namų buvo žydų nuosavybė. Apatiniuose aukštuose buvo didesnės ar mažesnės krautuvės. Jeigu kuri krautuvė užsidarydavo, tuščią patalpą teišnuomodavo tik žydai. Lietuviui buvo nepaprastai sunku įsisprauti. Bet ir tai atsiradavo žydų, kurie išnuomodavo patalpą savo

dar toki, kuris dėl ko nors buvo su žydu susidėjęs. Jeigu būtų lietuvių širdis taip įsėdusi toji žydų neapykanta, tai vos atsiradę pirmos lietuviškos krautuvės, būtų visi pultę į jas ir supuolę, kad tik išsigelbėtų nuo sukčių žydų. Bet taip nebuvo. Vertėsi lietuviai, bet ir žydų prekyba klestėjo, kaip klestėjusi. Žmonės traukė seni ryšiai, senos pažintys, net savotiškos senos bičiulystės. Tie patys kooperatyvai ne vienoj vietoj vertėsi labai menkai, nes tarnautojai buvo nepažįstami, šalti, nesugebą užmegzti su žmogum šiltesnių ryšių, o ir įprastoj žydo krautuvėj žmogus jautėsi, kaip savas pas savą. Daug gelį, ypač kovojančius už savos lietuviškos prekybos augimą, tai stebino, bet taip buvo, ir tasav buvimas tikrai ėjo ne iš neapykantos saviems (jau nebe žydams), bet iš normalaus paprasčiausio kasdieninio ryšio žmogaus su žmogumi. Pagaliau, jeigu jau buvo tokią didelę ir tokią gyva toji neapykanta žydams, kodėl niekas nedžiūgavo, kai vokiečiai ėmė juos naikinti? Mačiau nusiminusių, mačiau sukrėtusių, mačiau verkančių, bet nė vieno ne mačiau džiūgaujantį. Kur nors, koks nors lietuvis nekenė žydo, ar kuris nors žydas nekenė lietuvių, ir koks nors lietuvis nekenė (ir dabar nekenčia) lietuvių, o žydas — žydo, bet tuos atskirus momentus primesti visai tautai yra ne tik siaura ir nemoksliška, bet ir nežmoniška.

Dabar, Kazy, žodelis dėl kaltės, taip apibendrintos, kaip išskeltos į pirmą plotmę, jog atrodo, kad be žydų lietuvių nebuvo nei kalinami, nei tremiami, o be lietuvių niekas nebūtų atsitikę žydams. Lyg lietuvių naikinimas būtų tebevis tik žydų sąmokslas, o žydų — tik pačių lietuvių planas. Kaltintojai užmiršta stabtelėti ties vienu paprastu klausimu: ar mažą tautą gali įtakoti ar bent įtaigoti jau užgrobusios didelės galybės planas? Juk rusai, užimdami Lietuvą, atsinėję savo planus, o vokiečiai savo, ir niekas, nei žydai, nei lietuviai, neturėjo jėgos jų nuspuoduoti ar net modifikuoti. Rusai rengėsi karui. Jie nenorėjo pakartoti caro 1914 metų klaidos ir pradėti ne laiku. Jiems dar reikėjo bent dvejų trejų metų. Tą mėgino laimėti sutartimis su Hitleriu, o per tą laiką planavo išvalyti Vokietijos pasienį (kuriam, deja, buvome ir mes) nuo galimo diversinio elemento ir juo papildyti pigaus darbo bazes. Vokiečiai planavo apvalyti pasaulį nuo nariško elemento ir nuo visų tų, kurie galėjo būti nors kiek linke į internacionalinio komunizmo pusę. O kad tuo metu žydai Sovietų Sąjungoj buvo gana dominuojantis elementas, ant jų pečių vokiečiai vertė dvigubą našta: kaip ne arijams ir kaip tautinio komunizmo simpatikams. Pirmoji teko todėl, kad tokie buvo gimę, antroji, kad dalis jų tautieji buvo žymūs vardai Sovietų Sąjungoje arba buvo veiklūs komunistai už jos sienų. Čia už dalį kaltė buvo verčiama visumai, lygiai kaip dabar „veiklūs“ žydai ir net kai kurie mūsų intelektualai (net ir ne intelektualai) vokiečių veiksmus verčia visai lietuvių tautai. Krašto užgrobtikas visada jiesko užgrobtame krašte kaltininkus (Nukeita į 2 psl.)

Kaltinimai ir apskaltinimai

(Atkelta iš 1 psl.)

Ky. Ir juo planai didesni, juo daugiau jiems reikia taktikinių. Rusų planai buvo ypač dideli, reikėjo jiems ir daug taktikinių. Galima būtų fantazuoti, kas būtų atsitikę, jeigu nė vienas nebūtų ejęs padėti okupantui. Tai tema dideliame romanui ar Odisėjos masto poemai. Ir tai tegalima turbūt tik fantazijoje, o tikram gyvenime ir blaiviausiam žvėriui taktikinių ligi šiol atsirado ir visada atsirado. Atsirado iš visų luomų ir iš visokių tautybių. Lengviausia buvo ir tą talką jungti rusams ir žydams. Pirmieji jautė tautinę giminybę ir okupantus sutiko kaip brolius, antieji, žinodami žydų išskirtinę padėtį Sovietų Rusijoje, kaip tada daugelis, ypač iš valdžios valga duona, viešai okupantą ir tevdino, — nenorėjo ir čia pasilikti kitų užpakali. Nors čia gimė ir augė, nors Lenkijos ir Ukrainos žydų net litvakais pravardžiuojami, organiškai su Nepriklausoma Lietuva nesijautė suaugę. Bent daugelis nesijautė. Turbūt, Kazy, labai panašiai, kaip ir mes patys. Juk nesijaučiamie Amerikos gyvenimą jauge.

Nežinau, koks okupanto kariuomenėje santykis buvo politinių vadovų žydų su ne žydais, bet buvo nemažas. Aš pats iš netoliese stovėjusio pulko pažinau tik du. Pulko komisaras buvo žydas, o jo pavaduotojas (politrukas) ukrainietis, bet vedęs žydę ir, ypač išgėręs, didžiūdavo savo žmona ir visa jos šeima, kurios visi nariai turėjo svarbias vietas. Apie savo paties šeimą neužsiminė nė žodžio. Kas žino, gal jie buvo išaštyti kur po Sibirą. Savį visada traukia prie savų, tai ir tas momentas Lietuvos žydams buvo ne paskutinis skatulis. Atsiminkim, kaip būdavo smagu, kai amerikiečių kariuomenėje Vokietijoje susitikdavom lietuvi. Bet ar šiaip versim ar taip, reikia sutikti, kad tu bolševikinių taktikinių tarpe pats didžiausias skaičius (skaičiūni, ne santykiu) vis tiek buvo ir tebėra lietuvi. Kas juos patraukė? Vienas kitas iš ankščiau buvo komunistuojas, bet iš kur atsirado kiti? Kai 1940 metais visos Lietuvos mokytojus sušaukė ir sporto halę Kaune įleisti pirmas dozes komunistinių skiepijimų, su kurio atlikimu turėta daug sunkumų dėl stokos specialistų spausuvė-

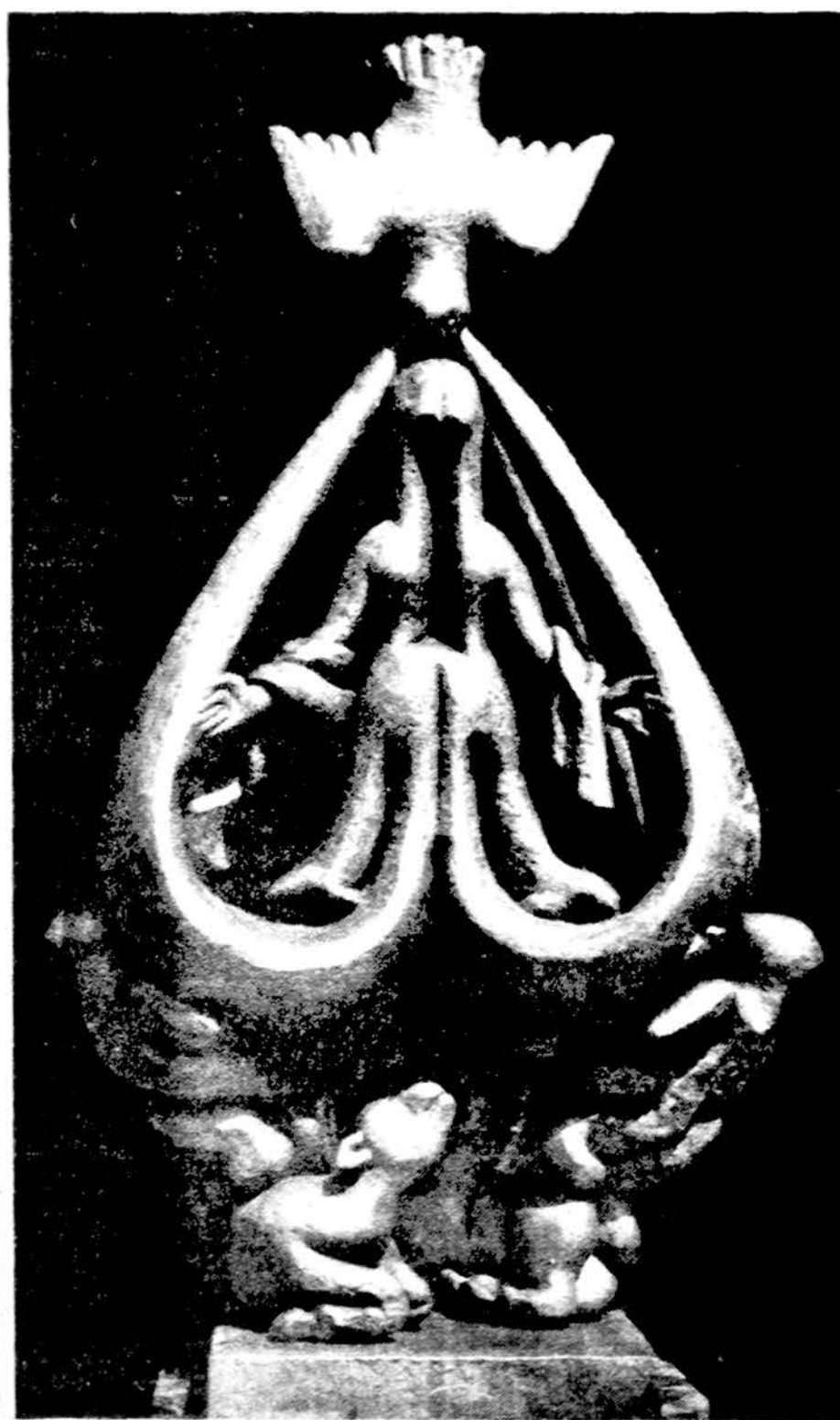
traukė Lietuvos himną, prie prezidentinio stalo sėdį rusai irgi atsisėjo, tik Cvirka, Venclova ir berods Pakarklis paliko sėdėti, galvas ir pečius įtraukę. Rusai pasišalę, pajuto, kad čia vyksta kažin kas ne pagal planą, ir aiškiai sumišę iš lengvo susėdė. Nuostabu, tame prezidentume, berods, nė vieno žydo nebuvo. Pakako savų taktikinių. Ir tu taktikinių pakako visur. Turėjau, ačiū Dievui, anuo metu pakankamai mandagaus (fizinės jėgos nenaudojo) susitikimo su N.K.V.D., bet ir čia vienas buvo rusas, bent pavardė buvo labai rusiška, o kitas lietuvis. Antram to lietuviui draugui lietuviui ir rankas nepatekau, gal nespėjau patekti, bet apie jo „meistriskumą“ esu nemaža girdėjęs, tik šiam laisvę trūksta vietos detales išpasakoti. Gal kuria kita proga. O jis irgi buvo lietuvis, iš tarybų grįžęs kruvinais drabužiais. Mūsų apylinkėje ir vežimams vadovavo lietuvi, jeigu tą vadovavimą tokiu vardu galima būtų pavadinti. Juos parinko vietos enkavedistas, mūsų apylinkėje kartu ir komsorgas, suvežė ir apskritį, po vidurnakčio davė kiekvienam po sąrašėlį ir liepė parodyti enkavedistams kelią pas sąrašė esančius asmenis. Patį suėmimą jau darė ne jie, o to darbe specialistai. Žinoma, tu kelrodžiū buvo ir tokių, kurie tikėjęsi dalyvaujančių kūrime žemės rojus. Vieną pažinau net toki, irgi lietuvi, kuris specialiai pasiprašė, kad leistų jam enkavedistus nuvesti pas savo motiną. Bet daugumas tokių „vadovų“ jautėsi kaip musės, patekę į išrūgas. Žinoma, jeigu kas pamatė sunkvežimyje pažįstamą veidą, to jau užteko.

Man pačiam, tuo laiku gyvenančiam kaime, teko matyti daug agitatorių, reformuotojų, aiškinčių, bet jų tarpe žydų nebuvo. Atrodo, kad jie taktikinkavo tik miestuose, savo įprastinėse gyvenvietėse. Tik viena, ne visiškai tiesioginė susidūrima, turėjau Jurbarkė. Mokslo metų pradžioje ir Jurbarkė buvo sušaukti apylinkės mokyklų vedėjai kažin kokiai konferencijai. Buvo nauja išmonė, nes ligi tol būdavo tik metinės mokytojų konferencijos. Žinojau, kad esame šaukiami indokrinacijai, bet nenuvykti nebuvu galima. Kas ateina su jėga, to sunku nepaklausti. O tą dieną jau spėjom pamatyti iš visos

eilės suimtų arba be žinios dingusių pažįstamų: kur nors išėjo ir nebesugrįžo. Niekas žmogaus taip nesuteriojo, kaip brutaliai jėga, atimanti teisę net prasižioti. Vieną pirmųjų tokių „laisvės“ mitingų mačiau tą vasarą Pasvalyje. Į rinką sušaukė žmones, smarkią kalbą apie visokias laisves ir užtekėjusią saulę išdrožė siuvėja Brantaitė ir dar koks kitas komitetininkas, abu lietuvi, o kad jų žodžiai būtų svarresni, atvažiavo du rusų tankai, patrankų vamzdžius atsuko į susirinkusius, ir dar pilnas sunkvežimis ginkluotų kariuvių. Pajėję į šalį nelauktai susitikau Kėdainių mokytojų seminarijos bendraklasi, aušrininką. Kitas bendraklasis, irgi aušrininkas, Pupeikis, tik du kursų baigęs mokytojas, jau buvo naujos valdžios susisiekimo ministeris. „Tau dabar bėpigu. Draugai jau valdžios viršūnėse, tai ir patį pasišauks, jeigu dar nepasišaukė“, pasakiau, bet jis džiaugsmo nerodė. „Tau mažesnis pavojus, negu man. Tu tebedsi toks, koks buvai, ir jie tą žino, o aš pasikeičiau — išdaviau jų dievą. Tokius ima pirma. Aš dabar esu purvas, kurį reikia tuoj nuvalyti, o tave spės surasti visada“. Tada jis paminėjo porą tokių pat jau paimtų. Mat, žė, išėjė į mokytojus, sutautino savo internacionalizmą, emė dirbti su jaunlietuviu, su jaunaisiais ūkininkais, ir už tai turėjo dabar sumokėti. Sumokėjo ir mano užkalbintas. Ir jis tuojau atsidūrė „perauklėjimo mokykloje“, kuriame nors enkavedistai rūš.

Tokioje atmosferoje, jeigu galvoji dar ką nors padaryti, savo pažiūromis negali švaistytis, negali demonstruoti, tai ir aš išvažiauvau į tą sušaukimą, tik taikiau gerokai pasivėlinti, kad nekliktų į prezidentą, ar kokiu kitu būdu bolševikinių pareigų neužkrautų. Jeigu nori taktikinių, tegu renkasi iš savųjų, galvojau.

Pasivėlinau. Suvažiavimas jau buvo pradėtas. Koridorių susitikau nebologą bičiulį mokytoją žydą. Mane pamatęs, jis tuoj pribėgo artyn ir be jokio įžangų pasakė: „Tave Gutienė įrašė į Stalino sveikinti komisijos pirmininkus“. Pažinau tą Gutienę, privatinės žydų mokyklos vedėją. Čia gal reikėtų paaiškinti, kad Lietuvoje buvo dvejopos žydų mokyklos. Valstybės išlaikomos ir privatinės. Valstybinės pagrindinė kalba buvo hebrajų, o privatinės — žydų. Apie tas pastarąsias daugiausia ir spietėsi komunistinis žydų elementas, spėju, kad

Jacques Lipchitz

Madona Assy šventovėje, Prancūzijoje

Vienas ryškiausių pasaulinio garso šių dienų skulptorių Jacques Lipchitz yra gimęs žydų šeimoje, M. K. Čiurlionio tėviškėje, Druskininkuose, Lietuvoje. Savo atsiminimuose jis šiltai atsiliepia apie Lipchitzų kaimyną Čiurlionį, kurį jam, vaikui esant, gatvė tėvas rodydavęs ir sakydavęs, jog tai yra didelis žmogus.

tos mokyklos pirmiausia ir bolševikų tankus džiaugsmingai sutiko. Mane užkalbino mokytojas dirbo valstybės išlaikomoji žydų mokykla, atrodo tiesus ir tvirtas, suleisdamas šaknis savo krašto žemėje. Taip gerai sutardavom, kad ne taip seniai buvau paklaudas, kodėl nemažas skaičius net ir labai turtingų žydų linkta komunizmo pusėn. Tada jis man pasakė: „Matai, žydai šiandien turi tokios didelės įtakos visuose žmonių reikaluose, kad, galima sakyti, valdo pasaulį, bet patys yra maži, niekur valdžios viršūnėse nesėdi. Kas nenorėtų būti karalium? Ypač viso pasaulio karalium. Komunizmas ir yra toji sistema, kurioje žydas turi vilties tapti karalium“. Tą pasakė, kad aš jo negerbiau, nemylėjau. Jis visada pasiliko mano draugu. Taip pat šilingas man išsiskyrė savo ryžtu, ir ji pa-vaizdavo kaip „naujos idėjos gaidį“. Lygiai ir Nagevičiaus šarže įvedžiau kreivas rankas, kad vėliau jam patvirtino rentgeno nuotrauką.

Šiaip jau savo gyvenime buvau spaudžiamas daugybės darbų ir buvo sunku gintis kuria viena kryptimi. — Nemanyčiau, kad grafika būtų mano pagrindinė sritis. Pačių šaržų ėmiausi, lyg bandydamas, eksperimentuodamas — kaip

silieka tarp mūsų. Juk žinai, kaip yra“.

Kai pasakiau, kad nenoriu, jis patarė nesirodyti salėje, kol bus komisija paskelbta, ir nuėjo. Ir sutvarkė. Ką nors kitą mano vieton įbruko. Gal net tokį, kuris tikėjo tuo sau apsaugą pasidaryti, kaip ir daug kas anoms dienoms. Dar ir dabar gale gerklės tebestovi labai nemalonūs skonis, kai tą vasarą Panevėžy išgirdau Pupų Dėdę, dergiantį pabėgusį prezidentą Antaną Smetoną ir jo Nepriklausomą Lietuvą. Ant stulpų buvo iškabinti garbiakalbiai ir iš kiekvieno jis vėmė savo „humorą“. Niekada nebuvau Smetonos režimo rėmėjas, jo pabėgimas irgi nebuvo prieš širdies, net buvo sarmata, kad pats prezidentas taip padarė, bet už rusų tankų pasislėpimo Pupų Dėdės kvailiojimai sprangdino. Ne tik sprangdino, bet visiškai skersai stoji, o tai nuotaikai nespėjus net susilpnėti, man pačiam buvo pakistas panašus darbas.

Palikęs koridoriuje vienas, dariausi, kur galėčiau užsiglausti. Per tuos kelis mėnesius naujojo valdymo jau buvom pradėję užsikrėsti nepasitikėjimu vienas kitu, nes visi baisieji įvykiai buvo rūpestingai slepiami nuo viešumos, visi suėmimai ir sunaikinimai vyko naktimis, slapta, gi dienos metu per radiją ir laikraščius liejosi viešas džiaugsmas, o mes patyliais šnibždėjom, kad tai savų išdavikų darbas. Tada, atsimenu, mane gulo dvejopas jausmas. Vienas buvo palengvėjimas, kad nereikės viešai pagarbinti žmogžudžio. Iš tikrųjų ir šiandien negalėčiau pasakyti, ar būčiau prisivertęs. Galėjau susikirsti su ta pačia Gutiene ir ten pat, savo paties lietuviu nulausti savo gyvenimą. Tai va, Kazy, jeigu ne tas žydas, kažin iš kur šiandien Tau laiškus rašinėčiau. Antras jausmas nepalengvo, kad tas praėjusių dienų geras baltas žiūlis, nueis ir pasakys, kam reikia, gal ir tai pačiai Gutienei, Jankų esant vieną iš tų, kurie tebėra kupini buržuazinio raugo. Emė noras sėsti ant divano ir dumti namo. Bet ir vėl, kas bus pardūmus. Jeigu laikrodį jau prisukto, tai ir prisukto. Netikėjau, kad ateitų pasiimti iš čia, būtų juodam darbu per daug viešumos, bet ir nenorėjau stovėti vidury koridoriaus. Toje pusėje buvo kambarys paviršmuri. Kyštėlėjau galva. Ant stalo buvo padėta popierių, o kitos durys ėjo tolyn. Pro ten turbūt buvo galima nueiti užkuli-

sir. Čia buvo pati geroji vieta būti užkluptam Gutienės. Pasirinkau saugiausią vyrų išviete. Su kuom su kuom, bet su ja komisija paskelbta, ir nuėjo. Ir sutvarkė. Ką nors kitą mano vieton įbruko. Gal net tokį, kuris tikėjo tuo sau apsaugą pasidaryti, kaip ir daug kas anoms dienoms. Dar ir dabar gale gerklės tebestovi labai nemalonūs skonis, kai tą vasarą Panevėžy išgirdau Pupų Dėdę, dergiantį pabėgusį prezidentą Antaną Smetoną ir jo Nepriklausomą Lietuvą. Ant stulpų buvo iškabinti garbiakalbiai ir iš kiekvieno jis vėmė savo „humorą“. Niekada nebuvau Smetonos režimo rėmėjas, jo pabėgimas irgi nebuvo prieš širdies, net buvo sarmata, kad pats prezidentas taip padarė, bet už rusų tankų pasislėpimo Pupų Dėdės kvailiojimai sprangdino. Ne tik sprangdino, bet visiškai skersai stoji, o tai nuotaikai nespėjus net susilpnėti, man pačiam buvo pakistas panašus darbas.

Vėliau, toji pati Gutienė, anksčiau visada tokia kukli moteriškė, gana iš viršaus paklausė, kodėl draugas Jankus taip labai pasivėlinoj į pirmą, tikrai laisvą mokyklų vedėjų susirinkimą. Reikėjo sukisti. Pamelavau, kad lipant į Molinės kalną (buvo tokia vieta ties Skirsnemune) nutruko diviračio grandinė, ir pėsčias turėjau atsistumti ligi Jurbarko. Tai tik mažutis pavyzdys, kaip blaivios galvos žydas kartais ir lietuvių pagalbėdavo nuo kito apkvaišusio žydo. Tokių atsitikimų galėtų papasakoti ne vienas lietuvis.

Dabar kita pusė. Vokiečiai atėjo su savo planais. Jeigu rusai slinkte į šloną, tai tie atėjo su triukšmu atsiraite rankoves. Tikri pasaulio viešpačiai. Kas tikrai seka komunistinių kraštų ir vakariečių ekspansijos metodus, lengvai galėjo pastebėti nuostabių skirtumų. Komunistiniai kraštai patys į pirmą ugnį nelenda, bet visur naudoja vietinius žmones. Tuo tarpu didžiosios Vakarų galybės vietinius išskiria ir nuvertina. Labai geras pavyzdys amerikiečiai Vietname. Jiems pietų vietnamiečiai buvo bailiai, neįsiamanė. Jie patys griebė viską padaryti savo rankomis, tik kai buvo vėlu, pradėjo sukti galvoje. Pirmomis karo dienomis teko išsinekti su vienu pulkininku. Atsimenu, pasakiau, kad dabar vokiečiams daug kovoti nereikės. Reikia tik kitus aprūpinti ginklais ir koordinuoti. Sakiau, Lietuva tuoj duos du tris šimtus tūkstančių karių, Latvija su Estija irgi neatsilik. Kai tik kris Minskas, tuoj paskelbtis nepriklausomą Gudiją, kritus Kievui — nepriklausomą Ukrainą. Kai užimsite Maskvą, galbūt nepriklausomą Rusiją. Su kiekvienu kraštu sudarykite atskiras sutartis, Sovietų Sąjungą kaip mat sutabys, o po karo visoje toje srityje (Nukelta į 3 psl.)

Šimto metų gyvenimas

Nuotrauka Vytauto Maželio

Dailininkas Adomas Varnas pasakoja

JUOZAS PRUNSKIS

(Tęsinys iš praėjusio seštadienio)

Jau esame minėję apšviatę Varno litografinių darbų. Ypač pedagoginės reikšmės turėjo Prahoje akmens dail. Varno atlikti kūriniai spausdinimui portretų Vyt. Didžiojo, Simono Daukanto, ysk. Valančiaus, Čiurlionio, Zemaitės, Maironio ir kitų, naudotų mokyklose. Vėliau, 1930 m., dail. Varnas Kaune litografiniu būdu ruošė Vytauto Didžiojo portretą, su kurio atlikimu turėta daug sunkumų dėl stokos specialistų spausuvė-

je, dėl blogo akmens litografiniam spaudiniui.

Knygų iliustracijos

Didelį knygos iliustravimo darbą dail. Varnas yra atlikęs, spausdinant A. Smetonos knygą „Pasakyta-parasyta“. Čia reikėjo vinjetų ir, reikalaujant skubiai darbą atlikti, dailininkui teko šauktis net kitų, jaunesnių dailininkų talkos, su nuoskauda vieningumui.

Taip pat Ad. Varnas yra iliustravęs A. Sabaliausko dainų rinkinį, sukurdamas vaiz-

dus darželio, kanklių, skudučių. Tarp kitų Adomo Varno grafikos darbų minėtini jo ex librisai, emblemos įvairioms kultūrinėms organizacijoms. Vyt. Didžiojo universiteto antspaudas, Lietuvos banknotų piešiniai, jo sukurto pašto ženklai. Tai vis dailiai Varno atlikti taikomiosios grafikos darbai.

Vienas pirmųjų jo darbų išsivijoje buvo Ravensburg sukurtasis viršelis Bern. Brazdžio knygai „Svetimi kalnai“. Taip pat tremtyje yra grafiškai sukuręs visų trijų Lietuvos prezidentų portretus.

— Amerikoje teko daryti bandymus šaržų „trijų didžiųjų“ — Trumano, Churchillio, Stalino, škiecų — Sruogos, Jankaus, Dargio, prel. Albaviciaus, Santvaro, Jablonskio, Tumo, Smetonos. Taip pat nupiešiau šaržus mūsų teatralų. Teko iliustruoti lietuvių poezijos antologiją, — pasakojo Varnas.

— Darant paskutinius šaržus man buvo įdomu, kad nebūtų tikslų vaizduojamųjų asmenų veido linijų, o jie būtų sudaryti iš judesinių bruožų, iš judesio linijų. Dar Kaune vienos meno parodos metu vokiečių okupacijos laikotarpio vienas kitatautis meno žinovas, kritikas pasakė, kad mano portretuose ir peizažuose yra daug judesio. Ir manau, kad tai tiesa. Judesį mėgstu gyvenime ir kūryboje.

Taip pat mane visuomet domina, kaip portretuose, taip ir šaržuose, žmonių psichologinis momentas. Prisimenu, kai teko piešti Vienožinskio portretą, jį vaizdavau tokį, kokį buvau pažinęs — linksma, malonų žmogų, tačiau bėpiedamas pastebėjau jame tokio kietumo, grubumo, agresyvumo bruožų, jo veide, ir tą įvedžiau į piešinį. Bet tai ne-

reikia, kad aš jo negerbiau, nemylėjau. Jis visada pasiliko mano draugu. Taip pat šilingas man išsiskyrė savo ryžtu, ir ji pa-vaizdavo kaip „naujos idėjos gaidį“. Lygiai ir Nagevičiaus šarže įvedžiau kreivas rankas, kad vėliau jam patvirtino rentgeno nuotrauką.

Šiaip jau savo gyvenime buvau spaudžiamas daugybės darbų ir buvo sunku gintis kuria viena kryptimi.

— Nemanyčiau, kad grafika būtų mano pagrindinė sritis. Pačių šaržų ėmiausi, lyg bandydamas, eksperimentuodamas — kaip

1939 metais buvo suroštas Adomo Varno darbų paroda jo paties tėviškėje — Joniškyje. Nuotraukose matome anos parodos paruošus darbus: kairėje pats dailininkas Adomas Varnas, šalia jam talkinę dail. V. Tarvydaitę ir skulptorių H. Rudzinską. Praėjusių metų gruodžio 2 d. V. Tarvydaitės rūpėsiu Kauno dailininkai taipgi gražiai paminėjo Adomo Varno 100-tąjį gimtadienį.

visa tai išeis. Juk net prieš pradėdamas dailininko kūrybinę karjerą, ketvertą metų svarbiau, bandžiau, kol galutinai pasinešiau šia kryptimi.

Man dar norėjosi sukurti Lietuvos kuni-gaiškčių ciklą. Juk mūsų turimi jį atvaizdai yra skoliniai iš slavų, o labai reikėtų sukurti savus. Dar studentaudamas, buvau pradėjęs kurti tokius gyvenimo filosofijos meno kūrinius, iš jų ir diplomą gavau. Kai Varšuvoje mane nuskraudė vienas Muenchene meno studijas baigęs dailininkas — girtuoklis, jau buvau nutaręs niekada nesimti meno kūrybos pragyvenimui sudaryti. Septynerius metus išstėjau, tik savaitgaliais bekurdamas, bet paskui pastebėjau, kad tuo būdu mano meniškasis rašikumas blėsta ir tada giliau atsidaviau kūrybai.

Dail. A. Varnas daug metų dėstė Meno mokykloje. Dėstė paįbybą paskutiniame kurse ir kompoziciją.

Tapydavo portretus, kurdavo teatrui dekoracijas. Kaip Liet. Enciklopedijoje pažymima, dail. Varnas yra iš viso sukūręs apie 1280 aliejinės tapybos darbus. Iš jų didesnių ir vidutinių dydžio figūrinių kompozicijų apie 20, portretų ir portretinio žanro kompozicijų apie 170, gamtovaizdžių apie 1090.

Su montessorininkais

Paskutiniu metu Lietuvoje, stebėdamas savo žmonos darbą, Montessori metodu auklėjančią vaiką, tuo pats labai susidomėję. Vaikučiai žmonos prižiūrimi, dirbo Varnu namuose. Pastebėjau, kad Montessori išvysto savarankumą. Jie atlieka ne tik, kas užduota, bet patys imasi iliustruoti, kurti.

— Pamaniau, — pasakojo Varnas, — kad

Kaltinimai ir apsikaltinimai

(Atkelta iš 2 psl.)

tyje Vokietija galės dominuoti. Visi iš karto sukilti nebesutars. Jis tik nusijuokė. „Ar žinai, kiek reikia laiko iš tų puslaikinių padaryti gerus karijus? Per tą laiką mes su savo kariais penkis kartus nueisim ligi Japonijos ir vėl sugrįžim. Ir niekam nebūsim skolingi“, dar pridėjo. Tik vėliau, kai įstrigo į Rusijos purvynus ir sniegus, ėmė galvoti kitaip, bet jau buvo šaukštai po pietų. Tie „puslaikiniai“ jau buvo paniekinti.

Vokiečiai atsinešė savo planus ir patys ėmėsi vykdyti. Vienas tų planų buvo išnaikinimas žydų. Istoriškai būtų geras uždavinys pasirausti po dar išlikusių nacių dokumentus ir sužinoti, kodėl jie sustojo pusiaukelėj. Kai užėjo, visur žydus naikino ligi paskutinio, o vėliau sustojo ir likučius sugabeno į Kauno ir Vilniaus getus. Ir tose vietose, kur naikino žmones, nesakė, kad naikina. Visur leido gaudyti, kad varo darbams. Tik po visam vietos žmonės sužinodavo, kas atsitiko. Ir žydai turbūt nežinojo, kad varo darbams, gal dėl to taip mažai ir tepabėgo. Man pačiam dar prieš žydų naikinimą atsitiktinai teko susitikti su keleto tų planų vykdytoju. Gyvenom kaime netoli Raudonės bažnytkaimio. Buvo sekmadienis, lygiai savaitė po vokiečių užėjimo. Frontas jau buvo toli rytuose, net ir pasilikę rusų nebebuvo matyti. Nuėjom į bažnyčią, pirmą sykį po daugelio sekmadienių be baimės, kad vėliau iš partorgo gali išgirsti priekaištų ar net grasinimų, kad mokytojai taip elgtis nevalia. Po pamaldų nusileidom pakalnėn (bažnytelė buvo ant kalno) ir prie valstiaus radom trejetą ar ketvertą vokiečių, mėginančių susišnekėti su juos apstojuisiais žmonėmis. Užkalbinau. Jų vyresnysis (turbūt buvo policijos puskarininkis) apsidžiaugė, kad rado su kuo gali susikalbėti. Pasiakė esąs iš Tilžės policijos, paaiškino, kad Raudonė ir didelė žiemvakarių Lietuvos dalis jau yra priskirta Tilžės policijos teritorijon. Mėginau paaiškinti, kad toji teritorija turi savo po-

liciją, kuri priklauso kiekvieno apskrities policijos vadui, o per jį Vidaus reikalų ministerijai Kaune. Jis tik šyptelėjo. „Tai nieko nereikia“, pasakė. „Taip buvo, o dabar yra kitaip. Kai sugrįšim prie automobilio, parodysiu ir žemėlapi, kur dabar yra mūsų ribos“. Tada man pirmą sykį dingtelėjo, kad vokiečiai per savaitę to nepadarė, kad jie iš anksto jau yra numatę, kaip Lietuvą išparceliuoti. Tą tada tik dingtelėjusią mintį patvirtino porą metų vėliau patekusi į rankas gražiai išleista didoko formato knyga „Aufbau im Osten“. Kiek pamenu, toks buvo jos vardas. Dabar net negalėčiau pasakyti, kokių būdų ji pateko į mano rankas, bet turėjo būti nedidelio tiražo leidinys, kad niekur kitur neteko jos užtikti, nei girdėti ką apie ją kalbant. Joje kaip tik buvo planas visą kraštą suskirstyti po penkiasdešimt ir šimtą hektarų. Buvo keli planai gyvenviečių, trobesių, o šalia jų ir kumečių pastatėliai. Prie penkiasdešimt hektarų namelis vienai šeimai, prie šimtahektario ūkio namelis dviem šeimom. Labiausiai stebino, kad prie kiekvieno namelio buvo tvartas ožkai. Aš net nebeatsiminau, kada Lietuvoj net ir neturinti žmonės laikė (jeigu kada laikė) ožkas, o vokiečių plane buvo numatyta Lietuvos darbininkiją apožkinti. Tada, kalbėdamas su Tilžės policininku, to nežinojau, o jeigu ir būčiau žinojęs, vargu ar būčiau matęs prasmės dėl to su kažin kokių policininku, nors ir daug valdžios rodančiu, aiškintis. Jis norėjo viską matyti. Apžiūrėjom pilį, su šiaudų priklotais iš lentų sukaltais gultais, spygliuotom vielom aptvėrtą ir viduj gerokai apnaikintą parką. Čia nuo praeito rudens stovėjo raudonosios armijos gaubicų pulkas, ir policininką stebino, net tikėti ne labai norėjo, kad mes tegalėjom susitikti tik su politikais, pamatyti vieną kitą karininką, o visi kiti buvo laikomi už spygliuotų vielų. Tik rytą penktą ir vakare vienuoliktą valandą su daina buvo varomi į Nemuną praustis. Ir vieną sykį ir kitą patamsiais.

(Bus daugiau)

Vincas Kazokas

PIENĖ

Ant tavo kapo žydi pienė
Ir laukia vėjo. Laukia vėjo —
O tu buvai juk vėjas,
Gal vėtra, gal audra?
Dabar, kai jau tavęs nėra.
Prisimenam —
Kitiems nešei palaimą,
Supūsdamas lapus,
Kitus tu iš šaknų išrovei.
Atverdamas kapus — — —

O pienė žydi, noksta, laukia vėjo,
Neklausdama, kas buvo, kas praėjo — —

MANO ŽEMĖ

Stebėtina! Graži manoji žemė:
Saulės numylėta,
Ašarom išprausta,
Krauju išpirkta,
dainomis apdainuota —
mano žemė. Mano žemė!

Ir kai aš taip kalbu,
girdžiu, kaip nesuskaitomos kartos
kartoja tuos pačius žodžius —
Mano žemė, mano žemė!

Vaizduojusi laikas,
kai nieks tos žemės nežinojo,
kai buvo ji tik dirvonuojanti Dievo dirva,
menu ir tuos, kurie ją grobė,
senuosius jos vaikus užkasę po velėna,
ir jie, ir jie tą patį vis kartojo —
mano žemė, mano žemė!

Ir taip per šimtmečius, lavonais nuklota,
ji ėjo pakaitom iš rančų ir rančias,
ir mugelėtojai, ir tie, kurie suklupo,
kartojo tuos pačius žodžius —
mano žemė, mano žemė!

Dabar, kai trempia vėl ją svetimieji,
aš spaudžiu sau ją prie širdies ir akių
ir alpdamas kartoju —
mano žemė, mano žemė!

Staiga, kaip žaibo ištiktas minties,
aš klausiu jos ir jį visų —
žeme, kieno tu? Kieno tu, žeme?

DIEVAI

Kol buvot rūstūs ir grėsmingi,
kol valdėt žemę pykčiu ir žaibais, —
jūs buvot visagaliai, jūs buvot galingi,
ir mes drebėjome prieš jus, dievai!

Bet kai mes baimė iškeitėm ir meilę
ir ja pradėjom gundyt jus —
ak, jūsų dieviškas dangus
jums pasidarė nuobodus ir ankšta.

Vincas Kazokas, poetas ir žurnalistas, redaktorius, vertėjas ir visuomenininkas, gyvenantis Australijoje. Šiemet sausio 15 d. suėjo jam 60 metų. Jubilato nuotrauka padaryta Vytauto Maželio praėjusių metų vasarą, kada Vncas Kazokas lankėsi Šiaurės Amerikoje. Jo eilėraščių rinkinys „Sapnų pėdoms“ išleistas 1953 metais. Šiaip Vincas Kazoko poezijos puoštal buvo atspausdinti metraštyse bei antologijose: „Tremties metuose“ (1947), „Lietuvių poezijos antologijoje“ (1950), „Australijos lietuvių metraštyje“ (1961), „Lietuvių poezija išeivijoje 1945-1971“ ir periodinėje spaudoje. Australijoje nuo 1961 metų redaguoja savaitraštį „Mūsų pastogė“ ir reikiąsi visuomeninėje — kultūrinėje vietos lietuvių veikloje, būdamas Australijos Lietuvių Bendruomenės krašto tarybos nariu, valdybos v. pirmininku, Kultūros tarybos pirmininku, Sidnėjaus Plunksnos klubo pirmininku. Lietuvių kalbon jo yra išversti: A. Koestlerio „Nulis ir begalybė“, A. Gide'o „Šimtas paladūnas“, F. Dostojevskio „Didysis Inkvizitorius“ (iš „Brolių Karamazovų“), F. Timmermanso „Kaimietiškoji psalmė“. Vincas Kazoko 60 metų sukakties proga šiandien čia spausdiname puošią jo eilėraščių.

Ir jūs atėjote pas mus.
Mes statėm jums namus,
mes rengėm jus ir sotinom.
Ir kai jūs tapote tikrai globotiniai,
mes ėmėme jus nebetiktė...

Dabar jūs stovite prieš mus stabais
ir laukiate beviltiškai aukos...
O mes, jums metų žvilgsnių pamiekos,
išsineiname į ieškot naujų dievų —
galingų ir gyvų — — —

AKLIEJI

Gera, kad mes tavęs nematom,
gerai, kad mes išleidam jus alkus.
Ir tik aukštyn nukreipę vyzdžius negyvus,
mes klaidžiojam po begalines platumas

dangaus erdvių juodų
ir juokiamės. Ir tūkstančiais vardų
tau kalbame: ar tu,
ar tu matai, kokie mes esame laimingi,
ir kaip išdidūs, nors akli!
Ir amžinos šviesos kaitriajam troškulį
įkaitinam tamsoj sustingusias
savas akis. Tada jos spindi saulėmis,
tada jos nušviečia erdves
ir toliūs uždega žvaigždžius.
O mes, tavos šviesos niekuomet nepažinę,
savajam aklume
susikuriame svaigius sapnų pasaulius
ir gundom jais tave —
Ateik ir būk aklas kaip ir mes!

SAPNAS

Aš sapnavau — —

Ten buvo didelė ir neapbrėpiama žmonių minia,
minia grėsminga ir baisi, kaip vandeniai,
kurie įaudrinti grūmoja mažai salai. —
minia, išalkusi taikos.

O aukštumoje stovėjo Jis, nuliūdęs ir išbalęs.
Taip. Jis. Aš pažinau. Jis buvo tas,
kuris sutramdė šėlstančias audras
ir vienu mostu privertė marias nurimti.
Ar ir dabar jis vėl jėgų suras
ir sutramdys įkaitintą minią,
išalkusią ne duonos, o taikos?

Tada Jisą rankas pakėlė,
ir didis, didelis šešėlis,
lyg milžiniškas kryžius kruto ant žmonių galvų
ir jas kaip vėrpas palenkė žemyn.

Ir tarė Jis:
Klausykite: štai, aš skelbiu jums taiką!
Ne meilę, ne! Ak, nebijokite — skelbiu jums
taiką:

Užmuškite visus,
kurie brandina karo mintį,
užmuškite ir tuos,
kurie pakyla gintis.
Užmuškite visus, kurie kardu
išsina skelbtį tiesą,
užmuškite ir tuos, kur Viešpaties vardu
jums neša naują šviesą.
Užmuškite tuos, kurie išsina pavergtų vaduoti,
užmuškite tuos, kurie jums žada laisvę duoti.
Štai, jums taika! Štai mano paskutinis žodis.

Ir jis nuėjo, nepalikęs požado,
anei išganymo, nei prakeikimo — — —

LAIŠKAI

Mūsų maldos yra kaip laiškai,
kurios mes rašome
krauju ir ašarom.
Mūsų maldos yra kaip laiškai,
kurios ir paštą nešame be adreso
ir laukiame, ir laukiame atsakymo...

Ir nesilaukę rašom vis ir sakome,
kad jos bus išgirstos ir išklaustos — —
Mūsų maldos yra kaip laiškai,
krauju ir ašarom rašomi
ir siunčiami be adreso — — —

visa tai būtų galima taikinti ir suaugusiems. Studentai ant langelių braižė piešinius. Paskatindami bandyti tuos ornamentus išplėsti, savarankiškai dirbti. Studentai įsismagina ir vieton reikalaujamų per sėmestrą sukurti keturių darbų, išplečiant jų kūrybinę laisvę, jie padarydavo dvigubai ir trigubai daugiau darbų.

Susidomėjęs, prof. Varnas ėmė kurti montessori mokslo priemonės, kurti stalų, kėdžių ir kitų reikmenų projektus — lazdytes, bokštukus, geometrinės figūras. Visa tai buvo nusiūta į Ničą, kur buvo kursai, vadovaujant dr. Montessori. Ji labai gerėjosi Varno darbais, sakydama, kad čia menas, sujungtas su pedagogika. To finai įieškojusi visą gyvenimą ir tik dabar pamačiuai. Ji net pasiūlė tarptautinius Montessori kursus sušaukti Kaune, stebint darbą Varnų namuose.

Dar daugiau persiėmęs Montessori metodus, Varnas prancūzų kalba parašė paskaitą: „Piešimas Montessori mokykloje“. Tą paskaitą perskaitė montessorininkų suvažiavime Amsterdame. Pati dr. Montessori po paskaitos dėkojo, kad atsiranda ir kitose tautose kūrybingų žmonių, kurie padeda jos metodą vystyti.

Ligi pat pasitraukimo iš Lietuvos dail. A. Varnas profesoriavo Meno mokykloje, vėliau pavadintoje Meno institutu.

Pabėgėlis

Plešikų persautas prof. Varnas vis buvo reikalingas geresnių sąlygų sustiprėti. Iš Kauno Varnai išvyko į St. Šilingo dvarą prie Nemuno, priešais Veliuną. Šilingai buvo iš-

vežti į Sibirą su viena dukterimi, kitų dukterų nebuvo namie, tai jų neišvežė. Pas jas ir nuvažiavo Varnai. Pažymėtina, kad Šilingai daugelį paveikslų, jų tarpe ir Varno pieštą Šilingienės tėvo J. Bytauto portretą, buvo nuo okupantų paslėpę kalnelyje buvusioje duobėje, kur jie ir sunyko.

Šilingaitės, artėjant okupantams bolševikams, nusprendė bėgti. Prie jų prisijungė ir Varnai. Į didžiulį porinį vežimą buvo pakinkyti du arkliai. Susidėję kiek daiktų, Šilingaitės ir Varnai išvyko į Vakarus.

1939 metais po Adomo Varno parodos atidarymo Joniškėje: dail. V. Tarvydaitė ir dail. Adomas Varnas.

Važiavo visą dieną. Sustojo nakvoti pas ūkininką ties Jurbarku.

Kitą dieną prof. A. Varnas nusprendė, kad jis negali trauktis iš Lietuvos. Nutarė grįžti, pasislaptinti kurį laiką, o paskiau tikėjosi, kad bus ramiau.

Bandė grįžti. Tačiau frontas buvo pasistūmęs, grįžti nebuvo įmanoma. Atsiskyrus nuo Šilingų vežimo, ir trauktis buvo sunku. Tai kurį laiką blaškėsi pafrontėje. Varnas nupiešdavo kareiviams piešinėlių, kuriuos jie dėdavo į laiškus, už tai gaudavo iš jų maisto. Pamažu pasiekė ir Paprūse.

Cia sutiko vieną rusę, kuri Varnus nuvedė prisiglausti į vokiečių ūkį. Jiems vokiečiai ištaisė vakarienę, o rusė užleido savo lovą. Naktį rusė ėmė klausinėti Varnienę, kaipgi iš tikrųjų, ar yra Dievas. Varnienė karštai jai įrodinėjo, kad yra. Rusė pritarė, kad ir jos motina tą patį mokė.

Bėgdami Varnai įsigijo asiluką ir dar susigavo palaidą arklių ir jau važiavo dvejeto, arkliai traukiant, asilukui sustojant.

Pakeliui daug padėjo dail. Pautienius. Kartą, stingant pašaro arklams, labai apsidžiaugė kely radę maišą avių. Vokietijoje įstengė šiaip taip įtilpti į traukinį ir išvažiavo į Drezdeną, kur rado vietos viešbutį. Deja, neturėjo dokumentų. Traukiniu nuvažiavo į Berlyną apsirūpinti dokumentais. Berlynas tuo metu buvo taip bombarduojamas, kad Varnai apie tris dienas išsėdėjo slėptuvėje. Bet vis dėlto pavyko gauti pabėgėlių dokumentus.

Grįžę į Drezdeną, susirašė su dail. A. Staneika, kuris buvo Ravensburge. Dail. Staneika pakvietė persikelti į jų miestą. Vos jiems

išvažiavus, prasidėjo tas baisusis Dreseno bombardavimas. Varnai, kiek pavažiavę, matė degantį miestą.

Ravensburge Varnams buvo parūpintas butas pas senokus vokiečius. Čia pasilikant ilgesnį laiką, Varnui teko pirmininkauti stovykloje. Jam daug padėjo prancūzų kalbos mokėjimas. Ėmė piešti įvairius paveikslus, kuriais susidomėjo prancūzai karininkai. Paveikslus mainydavo į maistą, leisdavo Varnams gauti maisto iš specialios kariuomenės parduotuvės. Apie 12 Varno peizažų, miestų vaizdų buvo nusiūta į Prienėjų kalnus, kur tie prancūzai turėjo savo klubą.

Pirmininkaudamas stovyklai, Varnas rūpinosi lietuviškų mokyklų suorganizavimu. Pavyko taip gerai, kad net prancūzai, atvykę inspektuoti, pagyrė, sakydami, kad ir jiems tokias mokyklas būtų gera turėti.

I Ameriką

Ravensburge Varnai gaudavo iš Amerikos nuo lietuvių kazimierietės sesers Perpetuos siuntinių. Pradėjo rašyti ir Viktorijai bei Bronius Tubeliai. Jie Varnams ir atsiuntė kvietimą atvykti į JAV. Pavyko gauti vizas, ir Varnai laivu 1949 m. atvyko į Ameriką.

Pasakodamas apie tai, Varnas atnešė šaržą kapitono to laivo, kuriuo plaukė.

Pradžioje gyveno pas Tubelius. Besirūpindamas pragyvenimu, piešdavo paveikslus, portretus. Buvo priimtas į vieną meno galeriją restauruoti susenusius, sunykusius paveikslus.

Plintant pažintims, atsirado daugiau pareikalavimų piešti portretus. Vėliau apsigy-

veno viešbuty. Varnai su savo globotinė D. Petrutyte turėjo tik vieną kambarį, kuris dailininkui tarnavo ir kaip atelje. Čia, trejetą metų studijuodamas kostiumus ir kitas aplinkybes, nutapė Mindaugo vainikavimo paveikslą, kurį buvo užsakęs kun. A. Linkus. Paveikslas buvo 1955 m. išstatytas parodon. Po kun. Linkaus mirties paveikslas atiteko vienam velionio giminaičiui, ir dabar lietuviški visuomenai nematoma.

M. Varnienė 4,5 metų dirbo fabrike. Susirgo širdimi, ir po to į fabriką nebeprisėmė. Su Varnais lyg vienon šeimon sutapusi D. Petrutyte irgi dirbo fabrikuose. Iš to darbo susidarydavo pragyvenimas. Ir pats Varnas už savo kūrinius gaudavo paramos.

Parodose

Daug šilimos į Varnų gyvenimą įnešė 1955 m. individuali dail. paroda Marijos aukšt. mokyklos erdvioje salėje. Daug nuširdumo parodė seselės kazimierietės.

1969 m. Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje buvo atidaryta dail. Adomo Varno jubiliejinė paroda, minint jo 90 m. amžiaus sukaktį. Atidarymo dieną parodą aplankė apie 150 žmonių. Jų tarpe ir vysk. V. Brizgys. Sukaktuvininką dailininką savo kalba pasveikino dr. J. Jerome, gėrėdamasis jo kūrybos laimėjimais. Dail. M. Šileikis iškėlė dail. A. Varno įnašą dailės srityje: per savo ilgą kūrybinį laikotarpį dail. A. Varnas yra sukūręs apie 1300 aliejinį paveikslų ir portretų, daugiau kaip 500 grafikos darbų ir daugybę meninių apybraižų-škiečių.

(Bus daugiau)

Dailininkui V. Vizgirdai sukako 75

Dailininkui Viktorui Vizgirdai, vieniui iš žymiausių mūsų vyresniosios kartos dailininkų Amerikoje, vienam iš modernių ARS grupės dailininkų kolektyvo steigėjų nepriklausomoje Lietuvoje, dailės dalykų dėstytojų Lietuvos ir tremties meno mokyklose, nepalaujamai kūruiam ir aktyviai dalyvavusiam lietuvių ir amerikiečių meno gyvenime Bostone kone per tris dešimtmečius, sukako 75 metai. Viktoras Vizgirda gimė netoli Kauno 1904 metų sausio 14 dieną. Štai kelios ištraukos iš enciklopedijų, apibūdinančių Viktoro Vizgirdos kūrybą.

Dailininkas Viktoras Vizgirda

Viktoras Vizgirda prie savo tapybos darbų Adomo Gaidiko galerijoje, New Yorke. Nuotr. Vytauto Maželio

intensyvi, daugiausia kontrastingos, potėpis sodrus, ekspresyvi (Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 3 t., 818 psl.).

"Strongly characteristic are his color preferences, tending towards contrasting patches of green-blue and red-brown hues of high intensity. His strokes are full and expressive. Color rather than form of depicted objects constitutes his principal mode of expression. Only in certain selected cases, most often in portraits, does he search for a com-

promise between design and color. But even then it is color that determines the final character of the work" (Encyclopedia Lituanica, VI t., 190 psl.).

Šiuo metu dailininkas su žmona istisą mėnesį viešojo jų sūnaus šeimoje Kalifornijoje, ta proga lankydamas senus draugus ir pažįstamus bei įvairias vietas Pacifiko pakrantėje. Kaip tik jubilio gimimo dieną, sausio 14-ją, egzistuoja Thousand Oaks vietovėje (apie 40 mylių nuo Los

Angeles) šeima ir draugai su ruošė pobūvį dailininko sukakčiai paminėti bei jį pagerbti, kur susirinko kelios dešimtys svečių, daugiausia iš jaunesniosios lietuvių losangeliečių švietomenės.

Sukaktuvinių pagerbimo ir jo darbų įvertinimo programą atliko betgi du vyresnieji. Jo senų laikų pažįstamas Bronys Raila plačiau apibūdino Vizgirdos įnašą, vaidmenį ir vietą lietuvių modernio meno raidoje, o Bernardas Brazdionis visų dalyvių vardu ir su jų parašais paruošė

ir įteiktą sveikinimą ir linkėjimų puošnų veikalą, geroje nuotaikoje perskaitydamas ten jo sukurtus rubajatus.

Pobūvio dalyviai negalėjo susilaikyti neuždainavę jubilatui ko garsiausio "Valio!". Ta pačia proga solistė Stasė Pautienė ne leido pasiklausyti juostos, kur buvo prieš tai įrašytas Amerikos Balsui jos pasikalbėjimas su dailininku Vizgirda apie jo išpuodžius, besilankant Amerikos vakaruose, dieną Meksikoje ir apie susitikimus su draugais. krp.

Nauji leidiniai

• Stasys Santvaras, RUBAJATAI. Septintoji lyrikos knyga. Viršelį ir leidinio iliustracijas darė dail. Vytautas K. Jonynas. Išleido Juozas Kapočius 1978 m. Knygos apdaila rūpinosi Kazys Simanavičius. Atspausdinta 1000 egz. Kaina — 7.50 dol. Spaudė Lietuvių Enciklopedijos spaustuė, 395 W. Broadway, So. Boston, MA 02127.

Jubiliejinį 75 metų amžių perkopęs Stasys Santvaras toli gražu neleidžia savo plunksnai rūdyti. Štai pamečiui net dvi jo poezijos knygos: 1977 metais pasirodė rinkinys "Dainos ir sapnai", o praėjusių 1978 metų, galima sakyti, pačiomis paskutinėmis dienomis pamatėme vėl naują jo lyrikos knygą — "Rubajatus".

Su nuostaba žiūrime į šiais laikais tikrai siziifšką Stasio Santvaro užmoį — rubajatų forma parašyti visą 182 psl. knygą ir į ją sudėti 337 rubajatus. Tai yra beveik tas pat, kaip užsimoti lietuviškoms tercinioms sa-vaip perkurti Dantės "Dieviškąją komediją". Ar įmanoma? Ir kokia prasmė?

Rubajatai buvo ir yra persų lyrikos aukso amžiaus — dvyliktojo šimtmečio kūryba. Tai be galo išstobulintos formos keturių eilučių vienasposmis, kuriame aiškia, beveik aforistine sąvoka ir ne kartą šaipikiška frazė išsakoma dažnai tragiška ar tragiškomis žmogaus egzistencija žemėje. Poezijoje išradimas, formai jautrus, filosofuojantis ir ironizuojantis ano meno pasas rubajatuose pasiekė kone rytietiškos poezijos viršūnę, asmenišką širdies graudulį ir džiaugsmą, paversdamas bendražmogį-kais.

Stasio Santvaro šiandieninės pastangos visa tai pasiekti ir rubajatų forma išsispakoti savo as-

meniškas bėdas vargu ar galės pasiekti skaitytojo širdį kaip tobulieji persiškieji posmai, kurių meistriškumas spindėti spindi net geruose vertimuose anglų ar vokiečių kalba. Stasio Santvaro rubajatuose to formos ir minties trykstančio gaivumo nėra, kūrybinį polėkį nustelbia ir bendražmogiška plotmė poetiškai nepakylėtas tekstas, pėduojamas gana grublėtomis eilutėmis:

Žmogaus išradimui
Dievas nedavė ribų:
Jis dulkę skaldo ir sau galvą
prizeria keistų štrubų.
Pavargus žemė, regis, nepakels
žmogaus gudrybių.
Bet jis ir savo išmislams jau
renčia tukstančius grabulius
(107 psl.)

O taip norėtusi daugiau nors
ir šitokių posmų:

Ar tu gimei anksti, ar tu gimei
vėlai —
I nebūtį išneš tave šventi ar
nusikaltę angelai
Antros jaunatvės nerupirks
vargdieniai,
Bet jos negaus ir turtais
apsikrovę asilai. (51 psl.)

Netekome laisvės kovų istoriko pulk. Kazio Ališausko

Turint mintį Lietuvos kelių laisvę ir 1918 metais atkurtą nepriklausomybę, tenka susidurti su laiku nuo laiko išnyrančiomis savotiškai kraštutinėmis nuomonėmis. Vieni rašo ir sako, kad Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę iškovoję vien kardas, atseit — ginklo jėga. Kiti gi tvirtina, kad mūsų tautai laisvę atnešė vien rašto plunksna, atseit kultūrinė pastanga. Mūsų manymu, reikėjo abiejų: ir kardo, ir plunksnos. Todėl lygiai gerbtini ir kardo, ir plunksnos žmonės, jeigu tik jie nesavanaudiškai atliko savo pareigą, o dirbdami savo srityje, buvo naudingi tautai.

Tačiau mažai turėjome žmonių, kurie tėvynės labai lygiai puikiai valdė ir kardą, ir plunksną. Tokie yra verti dvigubai didesnio dėmesio, o jų netekimas taipgi yra dvigubai skaudesnis.

Šitoks mūsų retas kardo ir plunksnos žmogus kaip tik buvo š.m. sausio 16 d. Chicagoje miręs pulk. Kazys Ališauskas, suvalkietis, gimęs 1898 m., iš gimnazijos suole išėjęs savanoriu į beatsikuriantis Lietuvos kariuomenę, 1919 metais baigęs Karo mokyklą, o pakeltas karininku, dalyvavo nepriklausomybės kovose su rusais — bolševikais, bermontininkais ir lenkais. Už su manumą ir drąsą kautynėse apdovanotas Vyčio kryžiumi. Pasi- baigus laisvės kovoms, ir toliau pasiliko kariuomenėje, lektoriarvo Karo mokykloje, kariniais klausimais rašė spaudoje, ypač kreipdamas dėmesį į laisvės kovų istoriją.

Pokario metais išeivijoje daug talkino išleistajai Lietuvių Enciklopedijai, būdamas jos karo skyriaus redaktorium. Kapitalinis K. Ališausko plunksnos darbas yra "Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918 - 1920", I t. (1972).

Su dideliu istoriko įžvalgumu ir objektyvumu šiame tome yra istoriškai aprašyti mūsų kariuomenės karo veiksmų prieš bolševikus ir bermontininkus 1919 metais. Tai didelės svarbos veikalas, parašytas kaip tik laiku, kada gyvieji kovų liudininkai

smarkiai retėja, o kovas liečiančių istorinių archyvų likimas ir išlikimas Lietuvoje yra daugiau negu netikras.

Sakoma, jog kiekvienam istorikui nėra lengva būti visiškai objektyviu, kai reikia vaizduoti savo tautos santykius su kaimynais, galbūt padariusiais istoriko tautai ir nemažai blogo. Tačiau dar sunkiau karų istorikui kariai, kai reikia būti ištikimu istorijos mokslui, objektyviu net tiesioginiam savo priešui, su kuriuo kautynėse buvo, galima sakyti, asmeniškai sukryžiuoti kardai.

Pulk. Kazys Ališauskas buvo vienas iš tų ištikimųjų tiek savo tautai, tiek istorijos objektyvumui. Kaip jam buvo svarbu visus duomenis kruopščiai ir sąžiningai patikrinti ir bent iš kelių sujaukėtų šaltinių daryti galutinę savąją išvadą, čia rašantis turėjo progos pats įsitikinti. Kai prieš dešimtmetį buvo suėję 50 metų nuo mūsų nepriklausomybės kovų, pulk. Kazys Ališauskas "Draugo" kultūriniam priede parašė tris išsamias studijas apie kovas su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. Anie velionio darbai savo istoriniu pobūdžiu ir apimtimi yra tikrai tokie vieninteliai visoje mūsų spaudoje. Sutarus principiniai studijų parašymų rankraščų įteikimo datos iš anksto negalima buvo tiksliai nustatyti, kadangi autorius kiekvieno fakto patikrinimui vis turėjo po ranka turėti bent kelis šaltinius. Laiškais jam reikėdavo bombarduoti daugelį žmonių bei bibliotekų, o šioms nesiskubinant atsakyti, tekdavo ir ilgiau sutarto straipsnio palaukti, nes autorius nesutikdavo rašto skelbti, kol tas ar kitas faktelis nėra patikrintas visu šimtu procentu. Tai sąžiningo ir tikro istoriko pavyzdys. Kai kiek vėliau suėję 50 metų nuo Klaipėdos krašto išvadavimo, pulk. K. Ališauskas "Draugo" kultūriniam priedui vėl parašė plačią Klaipėdos krašto atvadavimo kovų istoriją, iškeldamas daug kam lig šiol visai nežinotų faktų.

Kada šiandien lietuviškoje mūsų visuomenėje tiek daug neatlytamo rūgimo vienu prieš kitą, velionis Kazys Ališauskas atmintinas dar ir dėl to, kad tai buvo žmogus, neturėjęs jokios piktybinės minties kito žmogaus adresu. Prisimenu taipgi jį kaip Karo mokyklos lektorių iš savo jaunystės kariūniškų metų. Psichologiškai gal ir pateisinama, kad visus mūsų tenykščius viršininkus laikėme, linksmam kalbant, savo "priešais". Bet tik jau ne pulk. Kazį Ališauską. Ir ne dėl to, kad jis Karo mokyklos auklėtinis nuolaidžiautų. Anaipol! Tačiau jį kaip nors "apstatyti" arba jo dėstomo dalyko neįsmokti patiems būtų buvę gėda.

Jau keliolika metų velionis čia

Pulk. Kazys Ališauskas (1898. III. 29 — 1979. I. 16)

Chicagijoje negalavo ir ilgai bei sunkiai sirgo, vis nemesdamas plunksnos iš rankų. Prieš daugelį operacijų atėjęs į "Draugo" redakciją, juokaudamas atsisveikindavo, jau vis abejodamas, ar sugrįš. Bet grįždavo, vėl ateidavo, vėl juokaudavo lyg niekur nieko. Visada išsitraukdavo cigarete, pasiūlydavo taipgi pašnekoti, pastebėdamas, kad tai yra jam daktarų draudžiamas dalykas, bet kagi... vienintelis, girdi, belikęs malonumas.

Pulk. Kaziu Ališauskui mirus, lietuviškoji išeivija ir visa tauta neteko kardo ir plunksnos šviesaus žmogaus, darbštaus nepri-

klusomybės kovų istorijos puoselėtojo, mūsų tokio vienintelio, niekuo kitu nepakeičiamo ir todėl trigubai brangaus ir nepamirštamo.

Kazys Bradūnas

Dailės parodos

Skulptorės Elenos Kepalaitės darbų paroda atidaroma vasario mėn. 3 d. Phoenix galerijoje, 30 West 57 St., New York. Paroda galerijoje vyks iki vasario 22 d. Kaip pati galerija savo biuletenyje informuoja, Elena Kepalaitė čia ir toliau vysto savo atradimus geometrinėse formose. Tai simbolinio pobūdžio bronzos skulptūros, natūraliai išsivysčiusios iš ankstesnio piešinio, pilnos ekspresijos ir architektūrinio brailo.

Audriaus Plioplio darbai išstatyti "Contemporary Washington Artists" parodoje, Washington Project for the Arts patalpose, 1227 G Str., N. W., Washington, D. C. Paroda tęsis iki sausio mėn. pabaigos. Taipgi jo darbai yra šiuo metu rdomi The Electric Gallery patalpose, 24 Hazelton Ave., Toronto, Kanadoje. Audrius Plioplys gyvena Washingtone ir reikišiai sostinės dailės gyvenime. Ankstesnėse parodose jo išstatyti darbai susilaukė meno kritikų dėmesio Washingtono spaudoje.

Dail. V. Lukas ruošia knygą

Dail. Vincas Lukas daro maketą Juozo Prunskio knygos "Sibiro lietuviai", ruošdamas ją spaudai. Knyga sudaryta iš vakarų pasiekusių tremtinių atsiminimų, iš gautų iš Sibiro laišku ir iš daugybės Sibiro darytų nuotraukų. Knyga leidžia Amerikos Lietuvių biblioteka.

ATSIŪSTA PAMINėti

• SKAUTŲ AIDAS, 1978 m. lapkričio mėn. Oficialus Lietuvių skautų sąjungos organas. Leidžia LSS Tarybos Pirmija. Redaguoja Sofija Jelionienė, 6111 S. California Ave., Chicago, IL 60629. Administruoja Aug. Orentas, 6842 S. Campbell Ave., Chicago, IL 60629. Metinė prenumerata — 5 dol., garbės prenumerata — 10 dol.

klasiosmės kovų istorijos puoselėtojo, mūsų tokio vienintelio, niekuo kitu nepakeičiamo ir todėl trigubai brangaus ir nepamirštamo.

Filmų įvairumai

STASIS SEMENIENE

"AUTUMN SONATA" yra meistriškai pastatytas filmas, giliai sukrečiantis ir ilgai atmintinas. Šis filmas yra ypatingas, bet ne dėl to, kad jį parašė ir surežisavo genialus Ingmar Bergman, iš kurio mes pripratę sulaukti tik pačių šauniasių, meniškai ir profesionališkai pastatytų filmų. Ir ne dėl to, kad filmas laimėjo (National Board of Review) geriausio užsienio filmo vardą, geriausio režisieriaus (Ingmar Bergman) ir geriausios aktorės (Ingrid Bergman) premijas, kad visi amerikiečių recenzentai bei kritikai apdovanojo jį keturžvaigždiu vainiku. O jis yra nepaprastas dėl to, kad pasižymi Ingrid Bergman fantastiška vaidyba, o be to dar jos gimtąja kalba — švedų (parašai angliai) ir per pirmą kartą gyvenime jį, po 40 m. karjeros ir būdamas 60 metų, vaidina savo tautiečnui Ingmarui Bergmanui. Ši didžioji aktorė, kuri buvo Hollywoodo paglemta, vaidinusi populiariausiose ir garsiausiose filmuose, kaip "Casablanca", "Notorious" ir kitose, tiesiog pražysta, naujai atgyja šiame filme, kuris, anot gandų apuodoje, esąs jos paskutinis dėl ligos. Čia nėra Hollywoodo prasimanymo, nei jo paviršutiniškos apgaulės.

Ir šiame filme Ingrid duoda mums labai daug — geriausią vaidybą savo gyvenime. Džiugu, kad josios partnerė ekrane yra verta jos — tai Liv Ullmann, kuri pati yra gera, didinga aktorė, ir jos abi susitinka savo profesionališkumo aukštumoje.

Jos vaidina motiną ir dukterį. Motina Charlotte (Ingrid Bergman) yra tarptautiniai garsi pianistė (čia prisimintinas Ingrid Bergman pirmasis didžiulis pasiekimas jaunystėje, kaip pianistės filme "Intermezzo"). Ji nematė savo dukters Evos (Liv Ullmann) septynerius metus. Ji nuolat keičia, koncertuoja — visados užimta. O tarp kitko, ji baiminasi susitikti su dukra.

Is tikrųjų ji turi pora dukterų. Eva yra rimta ir užsidariusi, o taipgi pilna sau, neturinti savo smerkimo ir meilės. Kita dukterė — jaunesnioji — Helena

(Lena Nyman, mums žinoma iš pagarsėjusio "I am curious yellow") yra invalidė, dėl nervų ligos nepajėnanti ir vos-ne-vos ištarianti žodžius bei akiemenis, vargiai suprantama. Ji buvo uždaryta ligoninėje, motinos užmirsta, kol Eva parsivežė ją į savo namus globoti. Eva yra kaimo pastorius žmona. Krizė iškyla, kai Eva pasikviečia savo motiną pas save, josios ligamečiui draugui Leonardo mirus. Pati Eva gyvena idiliškame kaimelyje, bet susitaikiusi su likimu, kai jos mažas sūnelis Eric paskendo. Visas filmas apima tik vieną dieną ir naktį, pradedant nuo motinos su dukterimi džiaugsmingo susitikimo ir baigiant triukšmingu Evos kaltinimu, kad motina buvusi visad egoistė, nežūrėjusi į savo dukterį ir net jas sunaikinusi emociniai ir fiziniai.

O garsioji Charlotte niekad nesugyveno su tuo faktu, kad ji yra motina. Ir ji neatsumia pa-prastai atsakomybės — ji pabėga nuo jos.

Ingmar Bergman stovėdamas nuostaliai, šitokią rimtą medžiagą traktuoja aiškiai, bet visai atsiskalo bet kokių išvadų. Gal jų ir nėra? O gal sunku rasti, kai motina ir dukterė reikalauja viena iš kitos meilės. Gal koks silpnas filmų gamintojas ir pakitęs kokią išeitį, vadovaudamasis Freud'o teorija. Bet Bergman savo pasakojime randa tik pora asmenų, ieškančių meilės, nors aprūkęs praeitis užtvėrė kelius.

Nepamirštama scena, kai Ingrid skambina Chopino preludą po to, kai jos dukterė paskambino, ir jos abi viena šalia kitos kunkuliuoja priėjusiai jausmais, besiveržiančiais tai meile, tai vėl išdidumu ir net konkurencija.

Filme yra daug tokių meistriškų scenų, ypač, kur Bergman sugrįžta į praeitį. Filmas turi tą magišką galią, kaip ir kitų skandinavų menininkų (Ibseno ar dailininko Edvardo Muncho) kūryba paversti paprastą vidutiniojo kambarį beveik mistiškos nelaimės arena.

Bergmano nuostabus kinematografas Sven Nykvist nufilmuoja aktorius veidus, lyg išskaidytas net jų mintis.

"Autumn Sonata" skleidžia valdovą ir susitaikymo giliają muziką, kuri bus suprantama kiekvienai publiškai, nežiūrint kokios kultūros ar visuomeninio sluoksnio ji būtų.